

TURINYS

PROLOGAS. NUO 1988 M. IKI 1991-ŪJŲ PRADŽIOS	9
I. 1991 M. SAUSIO 12 D. VAKARAS IR NAKTIS Į SAUSIO 13-ĄJĄ	41
II. BIONAS. SAPNAS?	69
III. 1991 M. SAUSIO 13-OSIOS POPIETĖ	87
IV. 1991 M. SAUSIO 13-OSIOS VAKARAS	109
V. NAKTIS Į SAUSIO 14-ĄJĄ. BIONAS. SAPNAS	133
VI. 1991 M. SAUSIO 14 DIENA	155
VII. 1991 M. SAUSIO 14-OSIOS VAKARAS IR NAKTIS Į 15-ĄJĄ. APIE BIONĄ	179
VIII. 1991 M. SAUSIO 15–18 DIENOS	203
EPILOGAS. 1991 M. SAUSIO PABAIGA – VASARIO PRADŽIA	225

III

1991 M. SAUSIO 13-OSIOS POPIETĖ

Brangūs Lietuvos žmonės! Atėjo sunkūs militaristinės okupacijos laikai. Bet mes gyvi, mes dar esame, mes dar savo namuose. Dirbkime ir kovokime. Mūsų ginklas – ištikimybė Lietuvai, susikaupimas ir susitelkimas, visų Lietuvos jėgų konsolidacija. Kiekvienas šiandien renkasi savąjį kovos ir gyvenimo būdą. Vieni – M. Burokevičius, V. Švedas ir jų klika – pasirinko išdavystės kelią, sutepę savo rankas mūsų brolių krauju. Mūsų prakeikimas krinta ant jų galvų.

(Į Lietuvą, į sąžinę! // Respublika, 1991-01-13)

Tomas nubudo.
Laikrodžio prieš atsiguldamas buvo nenusiėmęs.
Prasimarkstė šiaip taip akys, buvo smarkiai traiškanotos.
Teko stipriai trinti, kad nukrapštytų sukietėjusias ir pageltusias akių išskyras, vadinamas ašaromis. Galėjo atrodyti, kad verkė visą laiką, kol miegojo, nes nuo ašarų šlapia ir pagalvė.
Buvo jau pusiaudienis.
Sekmadienio pusiaudienis.
Kambarys jam atrodė nežmoniškai šaltas, tarsi tebestovėtų stotyje.
Tomas gyveno vienas, todėl į stotį tai nebuvo panašu.
Tai mažiukas kampinis kambarėlis, iš esmės dvivietis, bet į tokius niekas nenorėjo keltis gyventi, nes rudenį ir žiemą juose per šalta. Tos mintys lindo į galvą, lyg nežinotų, kur jis gyvena ir kodėl gyvena vienas.
Tomui tai nebuvo svarbu.
Šalčio jis nebijojo, kaip ir nuolatinės vienatvės.
Svarbiausia kojos. Žinojo nuo kariuomenės laikų, kad kojas reikia laikyti šiltai, tada joks šaltis nebaisus.
Apsiauni dvejomis vilnonėmis kojineėmis, apsivelki porą megztinių, galima ir kepurę užsidėti, jei ausys šąla. Yra sėdėjęs taip ir ne vieną kartą.
Bet vienas gali skaityti, gali mokytis, niekas neateina, nes šalta.
Sviestas ant drungno radiatoriaus neištyžta, bet ir ne toks akmuo būna kaip laikomas spintoje, kai negali atpjauti ir užtepti, ypač ant batono.

Langus buvo užkamšęs rudenį šlapiais laikraščiais, dar lipnia juosta apklijavęs.

Kambarys be balkono, vadinasi, mažiau kiaurymių šalčiui patekti.

Nepatogiau, bet plius koks laipsnis šilumos.

Dabar, kai pūtė šiaurys, bent jau užuolaida nejudėjo, kaip buvo rudenį.

Dar gerai, kad abu lango stiklai sveiki, nes kituose kambaryuose būdavo ir po vieną iš privalomų dviejų.

Geležinė lova išklerusi, bet su dviem čiužiniais.

Stalas standartinis – darbo ir valgomasis.

Dvi spintelės, dvi išklerusios kėdės, kurias kiek įmanoma Tomas sutaisė ir dabar bent negrėsė atsidurti ant grindų, kaip yra nutikę, jei sugalvotum atsiremti nugara į atkalnę.

Dvi spintos prie durų – ir praktiškai visas interjeras.

Apžvelgė viską kambaryje traiškanotomis akimis, tarsi pirmą kartą matytų.

Išlindęs iš patalų – vieno vatinio apklotu ir keturių plonų standartinių bendrabučio antklodžių – įjungė šildytuvą.

Jo forma priminė radarą.

Tokios pat formos, tik apie keraminę „antena“ buvo apvyniota metalinė spiralė, kuri, įjungta į elektros lizdą, parausta ir skleidžia šilumą, atspindimą metalinio, panašaus į kiaurą sriubos lėkštę gaubto.

Kambarėlio smarkiai neišildo, bet jei lauke nėra vėjo ir nespaudžia šaltukas, galima ir su vienomis vilnonėmis kojineėmis bei vienu megztiniu išsiversti.

Ant kreida baltintų lubų beveik nesimato elektros lempučių, nes jų gaubtai kažkur negrižtamai dingę nežinomais Tomui laikais.

Dvi šimtinės švietė labai gerai.

Pakako šviesos knygoms ir konspektams skaityti.

Sienos ištapetuotos jau gerokai apiplyšusiais nenusakomos spalvos bei rašto tapetais, aplink kištukų lizdus purvinos.

Tomas rudenį susitaisė spyną ir dar papildomai įsidėjo vieną. Iš namų atsivežė senų aliejinių žalsvų dažų ir nusidažė kambario duris iš vidaus, apkalė dar veltinio juosta, kad mažiau šaltis iš koridoriaus eitų. Taip pat nudažė spintų duris. Kadangi dažų liko, dar atnaujino ir spinteles – vis geriau atrodys – bei kėdes.

Galiausiai ir palangei užteko.

Likusius dažus dar kaimynėms paskolino, jos ten kažką irgi dažė, o už dažus atsilygino sulūžusia knygų lentyna. Ją Tomas suremontavo ir pasikabino ant sienos virš stalo, kuris stovėjo kitoje lovos pusėje arčiau lango, tad pridengė toje vietoje nuplėštą tapetą ir suteikė truputį jaukumo.

Dabar, gulėdamas ant dviejų čiužinių ir jausdamas pradėjusią slinkti link jo to tariamo radaro skleidžiamą malonią šilumą, prisiminė visą įsikūrimo procesą.

Maudė nugarą, dešinę šoną ir klubą, tai buvo to smarkaus smūgio, kai prie jo sprogo greičiausiai sprogstamasis paketas, padariniai.

Akys ašarojo, ir jam akimirka atrodė, kad tai dėl neproporcingai daug žalios spalvos kambarėlyje. Nors tai buvo netiesa ir jis pats suprato, kad stengiasi ieškoti pateisinimo ašaroms.

Užsimerkė.

Akyse ėmė blykčioti žibintai, ausyse pasigirdo sprogimas, sukaleno automatai.

Sugrįžo karas.

Šiąnakt jis buvo kare.

Į jį šaudė.

Į jį metė sprogstamąjį paketą.

Į jį šovė tankas.

Puolė desantininkai.

Tai juk karas. Kur kitur gali nutikti tokių dalykų?

Įtempė ausis. Čia, vadinamajame Niujorke, tylu.

Tiesiog keistai tylu, gal net nusikalstamai tylu.

– Gal mes pralaimėjome karą? Gal aš jau esu nelaisvas, okupuotas? Gal šią naktį praradau laisvę, o gal prarandu va taip gulėdamas lovoje? – mąstė Tomas ir nuo pastarosios minties net nusipurtė, bet greitai prisiminė pokalbį troleibuse, kuriuo grįžo iš stoties.

Bet gal ne, jei iki paryčių nepuolė Aukščiausiosios Tarybos, tai dar laisvi.

Ne, nepralaimėjome.

Liftas, tik retkarčiais burgzdamas, važinėjo aukštyn – žemyn. Stebuklas, kad jis veikė. Kiek kartų teko pėdinti laiptais iki savo dvylikto aukšto!

Sudundėdavo atidaromos ir uždaromos durys.

Čia niekas nepasikeitė.

Net paryčiais bėgdamas nieko nepastebėjo.

Niekas nevedžiojo po pušyną šunų, nevaikščiojo.

Anksti buvo ir šalta šiaip sau vaikščioti.

Sekmadienis.

Atsimerkė.

Tuoju plyš šlapimo pūslė.

Įsispraudė į treningines kelnes, užsimetė megztinį ir greitai nubėgo į tualetą. Išėjęs nusiprausė veidą.

Šlapiu veidu grįžo į kambarį. Nusišluostė.

Ant spintelės per stebuklą rado puslitrį vandens. Į stiklainį su vandeniu įkišo savadarbę vandens virinimo spiralę – iš dviejų panaudotų skutimosi peiliukų ir degtukų sumontuotą įtaisą, priverčiantį vandenį per akimirka užvirti.

Į puodelį įbėrė mėtų lapelių.

Iš namų buvo įsidėjęs kelių rūšių žolelių arbatai užkaisti: mėtų, čibrelių, liepžiedžių, ramunėlių, dar krapų. Mėgo žolelių arbatą.

Mama sakė, kad mėtos ramina.

Gerai bus mėtos.

Ijungė mažytį portatyvinį radijo imtuvą, panašų į nedidelę knygą. Gaudė Vilnių, Varšuvą, Maskvą, o bendrabutyje to užteko.

Tomas nemėgo muzikos.

Žinių irgi nemėgo.

Jam atrodė, kad visa tai tik blaško, atitraukia nuo esmės, kuri yra čia. Jo būtis nenorėjo daug išorės, jam patiko tai, kas vyko viduje.

Bet dabar reikėjo klausytis žinių.

Atgijo pokalbis troleibuse.

Žinojo, kad žmonės visada perdeda kalbėdami apie kitus, karą, nusikaltimus, ligas.

Ir apie save taip pat.

Bet apie kitus – būtinai.

Jei susirgo – vėžys.

Jei karas – tai tūkstančiai aukų.

Kitaip negalima.

Žmogus, skelbiantis žinią, turi jaustis reikšmingas.

Jis susireikšmina.

Kuo labiau hiperbolizuoja, tuo reikšmingesnis atrodo.

Šimtai žuvusių, sušaudytų, sutraiškytų, suplėšytų ir kitaip sudarkytų.

Diktorius pranešė:

„Preliminariai žuvo penkiolika žmonių. Nakties šturmo metu sužeisti 697 žmonės. Ligoninėje sužeistųjų – 169, iš jų 135 vyrai ir 34 moterys...“

Tai karas, tyliai pakartojo sau Tomas, pildamas verdantį vandenį ant mėtų lapelių.

– Tai karas, – pasakė pusbalsiu, ir tie pirmi žodžiai po tylių buvo labai skausmingi.

Jam suskaudo gerklę, o skausmas priminė vaikystėje ūmiai sukilusią anginą, bet to negali būti. Jam tonzilės pašalintos gal septintoje klasėje.

Bet karas yra, kai skauda.

Pakvipo mėtomis.

Giliai įkvėpė, bet mėtų kvapas nenuramino.

Erzino žaluma. Nuo karšto vandens lapeliai pasidarė panašūs į palangės ir kitų žalsvų jo kambario vietų spalvą. O prie žalsvos palangės jis stovėjo ir klausėsi radijo diktoriaus, nes ant palangės radijo prietaisas geriausiai gaudė bangas.

„...Su šautinėmis žaizdomis į ligonines atgabenti 54 žmonės, iš jų 46 vyrai ir 8 moterys...“

Okupantai šaudė į moteris.

Majoras prie geležinkelio stoties nešaudė, bet grasino būriui taksistų, nešaudė, nes buvo vienas, o kiti šaudė.

Tai karas.

Už dvylikto aukšto bendrabučio lango dunksojo apsnigti pušynai. Atrodė, tvyro ramybė, bent jau gamtoje.

Atrodė.

Gurkšnis karštos arbatos sunkiai slinko gerkle, pamažu šildė krūtinę, vidurius.

Tomas pajuto šilumą.

Penkiolika žuvusių, o juk tarp jų galėjau būti ir aš.

Sprogstamojo paketo oro banga ir skrydis išgelbėjo mane nuo galimos mirties arba labai sunkaus sužeidimo.

Bet prie S. Konarskio g. 49, atrodo, nežuvo niekas?

Gal nežuvo.

Ne, tai karas.

Sumuštinis – batono riekė, sviestas, šlapia dešra, sviestas, batonas ir arbata.

Tai pietūs per karą.

Radijas kažką grojo.

Tomas nemėgo muzikos.

Jis gyveno tyloje.

Atprato nuo muzikos kariuomenėje.

Naktiniai budėjimai tyloje.
Aparatūros gausmo tyloje.
Knygos.
Svajos, ką veiks grįžęs.
Arbata.
Tyla.
Neramus miegas.
Lakstymas, šaudymas.

Kareivinių kino teatras, žinoma, su tais pačiais filmais, per kuriuos kartais taip gera būdavo nusnausti, svarbu tik laiku pabusti. Bet pabusti reikėdavo pusei salės. Pabusdavo. Kareiviui juk visi geri dalykai, o jų labai nedaug kariuomenėje, prasideda priešdėliu „pa“: pamiegoti, parūkyti, pavalgyti, pakakoti, pailsėti. Penki pagrindiniai „pa“, kaip mokė *zampolitas*.

Kelios *uvalnenijos* į miestą, ir ateina suvokimas, kad tos merginos, kurios kimba, ne jam.

Jos net kvėpėjo kažkaip ne taip, o ką jau sakyti apie susikalbėjimą ir kalbėjimą. Mėgino, bet nerado jokios kalbos.

Kitaip.

Pokalbis ir pojūtis, kad suprasdamas, ką joms sakai, iš tikrųjų nesupranti ką.

Supratimas, kad niekada jų kalba netaps tavo kalba, ir nenoras ja kalbėti su merginomis. Nes tai ne tavo kalba, ne tavo žodžiai ir ne tavo pojūčiai.

Skaityti ta kalba – prašau, viskas gerai ir aišku. Net svajoti mintyse Tomas buvo pradėjęs rusiškai, bet po kelių pokalbių su vietos merginomis viskas pasikeitė negrįžtamai.

Ne mano, pasakė sau. Ne man.

Net miestas jam ėmė skleisti svetimą, nemalonų kvapą, kuriuo nesinorėjo ilgai kvėpuoti.

Užsidarė *kazarmose*, tyloje ir savo knygoje.

Tomas tarnavo knygoms.

Per *politizaniatijas* ginčijosi su karininkais dėl istorijos, pasakojo jiems apie *Pribaltiką*.

Tik Taline nebuvo lankęsis Tomas, o Vilniuje, Kaune, Rygoje ar Jelgavoje buvo, lygino juos ir gyrė Lietuvą.

Dar vienas dvigubas sumuštinis – ir pietūs pavalgyti.
Per karą maistą reikia taupyti.

Pusė pakelio sviesto, pusė batono, duonos kepaliukas, apie tris kilogramus bulvių, dar nemenkas bryzas lašinių, apsibėrusio druska kumpio gabalas, keli dideli svogūnai, česnako galva, pusantro litro tirštos vyšnių uogienės. Ji skanu su batonu ir pienu arba arbata. Kiaulės taukų puslitrus, arbatžolių maišelių, grikių pakas, kažkokių konservų skardinė.

Visas arsenalas.

Tomas ašarojančiomis akimis apžvelgė turtą.

Kelioms dienoms, o gal visai savaitei užtektų.

Pinigų irgi dar turėjo pakankamai, buvo gavęs iš namų pašto perlaidą.

– Mes dar pakariausim, – tarė puodeliui, iš kurio krapštė mėtų lapelius, atidavusius savo skonį, tik kol kas nesuteikisius ramybės.

Beldimas į duris.

– Tomai, važiuojam prie Aukščiausiosios Tarybos! – išgirdo grupioko Juliaus balsą.

– Tuoj! – atsakė jam, pradėjęs greitai rengtis.

Mes dar pakariausim.

Gal jau duos mums kokių nors ginklų.

Reikia keršyti.

Reikia iš taksistų surinkti, nupirkti granatas ir pasitikti okupantus taip, kaip pasitiko juos taksistai, – su granatomis.

Ką tada darytų?

Bet mes norime dainomis.

O ką man daryti, jei aš nedainuoju?

Jei aš netikiu dainos galia?

Mane užaugino vieną tokį žemėje.

Aš nekalbu su Dievu, ir jis su manim nekalba.

Aš negaliu nurimti.
Nes aplink karas.
Mes dar pakariausim.
Mes nugalėsime.
Viskas.

Tada žvilgtį į veidrodį, – kaip vakar, kaip šiandien, atrodo, nebuvo nė grįžęs.

Greitai užrakino abi spynas, nes kompanija jau šaukė iš lifto, laikė duris.

– Sako, šiandien šturmuos Aukščiausiąją Tarybą, – tarė pasisveikinęs Julius.

Jis visada buvo linkęs hiperbolizuoti įvykius, kaip dauguma žmonių, negrįsdamas jokiais faktais.

– Kas sako? – pasitikslino Tomas.

– Visi.

– Ryte grįžau *trolīku*, sakė, šimtai užmuštų, tūkstančiai sužeistų.

– O tai mažai penkiolikos žuvusių? – vos nesuriko Irena, nes jos balsas sulig paskutiniu žodžiu vos ne spieгимu išlėkė iš burnos.

– Ar taip sakiau? – nustebo Tomas ir pažvelgė į jos mėlynas mėlynas akis iš arti, nes nedažnai taip pasitaikydavo.

Ji net raustelėjo nuo to įdėmaus žvilgsnio ir nuleido kukliai savašias.

Julius visą laiką kalbėjo neužsičiaupdamas.

Visas troleibusas irgi ūžė nuo kalbų, o Tomas vėl paniro į savo tylą, per Antakalnio gatvės duobes vis susiliesdamas su Irena.

Palengva užsimerkė.

Į jį lėkė desantininkas rėkdamas:

– Tai veši mane ar ne?!

Jis krūptelėjo, nes Henrikas kumštelėjo:

– Gynėjau, nemiegok, lipam.

Vis dėlto mėtų arbata paveikė.

Tomas kurį laiką pasijuto nurimęs.

Pro uždaryto knygyno pastatą patraukė link Aukščiausiosios Tarybos.

Tomas jautė, kad kažkas yra pasikeitę Vilniuje, Lietuvoje ir jame pačiame, tik dar nesuvokė kas. Nuovargis, patirtas naktį iš šeštadienio į sekmadienį, darė savo, mintys trūkinėjo, sunku buvo susitelkti į keistą pojūtį, kuris didėjo einant link svarbiausios šiuo metu Lietuvos pilies.

Ėjo tylėdamas, paniręs į tylą, nesiklausydamas, ką kalba kiti. Pajuto kumštelėjimą.

Šalia ėjo Irena.

– Tau reikia pas gydytoją, nes akys raudonos kaip nežinia kieno. Smarkiai vakar kliuvo? Ir, beje, kur tu vakar dingai? – pasidomėjo.

– Niekur nedingau, su kompanija išvažiavau į Konarskio gatvę 49.

– Kodėl mums nepasakei?

– Pamečiau jus iš akių. Be to, jūs buvote ekskursijoje Radijo ir televizijos komitete, o aš ne.

– Tai dėl ekskursijos? – pasišaipė.

– Ir dėl ekskursijos, be to, mažai žmonių buvo, per mažai, kai pakvietė, tai ir nuvažiavome, – pabrėžė.

– Gerai, kad daug prie Aukščiausiosios Tarybos buvo, išsigando pulti okupantai, – kažkur iš šono atskriejo skambus Juliaus balsas.

Už saugumo pastato jau visai netoli, žmonių vis daugėjo.

Artėdami užuodė dūmų kvapą. Degė laužai.

Atmosfera čia, iš toliau žiūrint, atrodė grėsminga.

Staiga Tomas suvokė, kas pasikeitė.

Ir jis pats pasikeitė. Tą suprato vos akimirka mestelėjęs žvilgsnį į svarbiausią Lietuvos pilį, kaip šį pastatą pastarosiomis dienomis vadino.

Žmonių veidai ramūs, ryžtingi, išdidūs.

Akimirką atrodė, kad čia visa Lietuva suvažiavo.

Tokie, ko gera, yra pergale tikintys visų pilių gynėjai per amžius.

Juk mes laimėjom.

Tokia mintis dingtelėjo, bet garsiai jos išstarti negalėjo, nenorėjo dalytis su kitais tokiu jam kilusiu intymiu jausmu.

Jo veikiamas lyg ir neįjuto skausmo klube, šone.

Neliko skausmo.

Neliko ir baimės, kurią gal net baime negalima vadinti, greičiau tai nerimas dėl nežinomybės, kuris vargino, nes klausinėti, o kas toliau, ir nieko nežinoti, nesuprasti buvo sunku.

Laukimas visada sunkus darbas.

Taip, darbas, net prieš antpuolio laukimas, koks buvo, kai okupantai tarsi šliaužianti angis grobė pastatus ir švirškėte nuodus į įsivaizduojamą valstybės kūną.

Tomas suprato, kad čia niekas nemėgins pulti, nes okupantų operacija žlugo.

Majoras naktį atvyko į Lietuvos Respubliką, ne į LSSR. Ir ne Burokevičius jį priėmė, o nedraugiški naktiniai Vilniaus taksistai – kaubojai.

– Žiūrėk, – kumštelėjo Irena Tomui į šoną dar kartą ir parodė pirštinėta ranka prie gelžbetonio tvoros ant atsikišusių smailų armatūros strypų pamautus SSRS piliečių pasus, komjaunimo, karinius ir visokius kitokius sovietinių organizacijų ir draugijų bilietus bei dokumentus, kurie dar vakar buvo svarbūs žmonėms.

Pamauta ir apdovanojimų, medalių, kitokių vakarykščio įvertinimo ženklų.

Tomas perbraukė ranka per striukės kišenę, bet joje neapliko nieko, ką būtų galima palikti ant armatūros strypų.

Žmonės ėjo ir išdidžiai smeigė savo dokumentus, metė medalius, ordinus, padėkos raštus. Ir tokių vietų kaip ši atsirado ne viena.

Masiškai buvo atsisakoma kruvinos šalies pilietybės, partiškumo, komjaunuoliškos tapatybės, priklausymo sovietinei profsajungai, sovietų kariuomenės liktinio statuso ir joje tarnauto laiko, pripažįstant, kad ši kariuomenė nuo vakar visiems oficialiai ir viešai tapo okupantų, kruvinų žudikų gauja.

Čia, šiapus Aukščiausiosios Tarybos sienų, gimė nauja politinė visuomenė. Mūsų akyse susiformavo naujos valstybės pilietinė visuomenė.

Tomą pamažu apėmė euforija, o rytinė baimė dėl prarastos laisvės liko tarsi tolimas pojūtis, lyg per klaidą užklydęs į jo pavargusias mintis.

Draši pilietinė visuomenė, laimėjusi vienos nakties karą, jau ne mūšį, o karą.

Visi suprato, kad nuo šios nakties ši šalis tikrai nėra SSRS.

Kaip gali būti SSRS, jeigu ji tave puola tankais, šarvuočiais, šauda, traiško, daužo šautuvų buožėmis.

– Mes nepriklausomi, – sumurmėjo Tomas.

– Ką sakai? – nesuprato Julius, kuris pasilenkęs prie iškabintų dokumentų vis šifravo, kas čia ko atsisako.

– Sakau, kad mes nepriklausomi, – pakartojo garsiau Tomas.

– Nuo kovo 11-osios mes nepriklausomi, – mėgino ginčytis Henrikas.

– Ne, nuo šiandien, – pasakė dar kartą.

– Kodėl? – paklausė Irena.

– Todėl, kad žmonės atsisako buvusios valstybės atributų, todėl, kad ta buvusi valstybė puolė juos, mus, suprantai? Šią nakt visi tą suprato ir dabar mes išties esame nepriklausomi, tai kam mums tie raudoni niekiniai popierėliai?

Tomui visi pritariamai linkčiojo, niekas neprieštaravo.

Prie jų būrelio prasibrovė spalvinga tarsi tropikų papūga ir iš pilkos, tamsios žmonių masės itin išsiskirianti mergina su CNN mikrofonu rankoje:

– *Do you speak English?* – paklausė greitakalbe.